

Eğitimde Tenbih ve Cezanın Uygulanması

Çeviri: Ridvan Murat Altun

Doç. Dr. Muhammed Rıza Kaimî Mukaddem

Özet

Eğitimde kullanılan zararlı yöntemlerden biri cezalandırmaktır. Ceza, eğitimde kullanılan metotlardan birisidir ve özel durumlarda engelleyici ve bazen de terbiye edici bir metottur. Bu açıdan olumlu metotlar arasında yer almaktadır. Uygulanması durumunda eğitici etkileri bulunmaktadır.

Diğer taraftan, bu yöntem özel şartlarına ve çeşitli boyutlarına dikkat edilerek uygulanması durumunda etkili olmaktadır. Aksi halde yıkıcı etkileri olumlu etkilerinden çok fazladır. Bu açıdan da olumsuz metotlar arasında yer almaktadır.

Cezanın merhaleleri vardır. Bunlar, görmezden gelme, kinaye, doğrudan gizli uyarı, mahrum bırakma, kınama ve yerme ve son olarak fiziksel ceza. Fiziksel cezanın caiz olup olmadığı, sınırları, öğrencinin yaşı ve fiziksel cezayı gerektiren davranışlar hakkında bir takım sorular mevcuttur ki bu bölüm içinde değinilmiştir.

Bu yöntemin uygulanması, bir takım kural ve şartlara bağlıdır. Bu kural ve şartlara dikkat edilmemesi sonucu, ciddi ve telafisi mümkün olmayan zararlara yol açacaktır.

Tenbih¹, eğitim yöntemlerinden birisidir ve özel durumlarda bazen hatalardan alıkoyucu ve bazen de hataları düzeltici olabilir. Uygulanması durumunda eğitici etkisi olduğundan, pozitif eğitim yöntemleri arasında yer almaktadır.

¹ Mütercim: Bu konuda zikredilen “tenbih” kelimesiyle ilgi üç nokta dikkate alınmalıdır. 1- Tenbih kelimesi Arapça bir kelimedir ve Türkçe anlamı cezadır. Bu yüzden Türkçede kullandığımız tenbih yani uyarmak kelimesi ile tenbih yani ceza kelimelerinin anlam farklılığına dikkat edilmelidir. 2- Türkçede “n” ve “b” harflerinin (İstanbul gibi özel isimler dışında) yan yana gelmesi kural dışıdır. Bu yüzden “tenbih”, “tenbel”, “lanba” ve “penbe” gibi kelimelerdeki n harfi m harfiyle değiştirilir ve “tembih”, “tembel”, “lamba” ve “pembe” şeklinde söylenir. 3- Tercümede tenbih kelimesini, kavram tanımlamasından sonra her zaman ceza olarak tercüme edeceğiz.

Diğer taraftan, bu yöntemin uygulanması, özel şartlarına ve çeşitli boyutlarına dikkat edildiği takdirde etkili olmaktadır. Aksi halde yıkıcı etkisi, olumlu etkilerinden çok çok fazladır. Bu özelliğinden dolayı da negatif ve zarar verici yöntemler arasında yer almaktadır. Bundan dolayı bu konuyu ele alışıımız, önceki konuları ele alışıımızdan farklı olacaktır. Şimdi konuyu değerlendireceğiz.

1- Tenbih Kavramının Tanımı

Tenbih, tef'ıl kalıbının mastardır ve uykudan uyanmak anlamına gelen “*nu-bi-he*” kökünden türemiştir. Lügatte uyandırmak, bir şey hakkında bilgilendirmek ve bildirmek anlamındadır.² Bu durumda tenbih, lügat ve genel anlamı itibariyle mutlak olarak herhangi bir biçimde bilgilendirmek şeklinde gerçekleşebilir. Bundan dolayı mutlak olarak herhangi bir biçimde bilgilendirmek dendiğinde bu, öğretmek, nasihat etmek, uyarmak, uyandırmak vs... ve sınıfta, iş yerinde, uyku halinde veya uyanık halde yani her yerde bilgilendirmek anlamına gelmekte ve bunların hepsi tenbihin bir örneği olabilmektedir.

Tenbihin ıstılahtaki anlamı da hatalı öğrenciyi, yaptığı beğenilmeyen hareketin sonucundan dolayı ve aynı hareketi tekrar yapmaması için hoşlanılmayacak bir tecrübeyle yüz yüze getirmektir.

Buna göre, ıstilah anlamı ile lügat anlamı bir açıdan aynı ve iki açıdan da farklıdır. İstilah açısından tenbih, iki özellik ile bilgilendirmez:

1- Öğrencinin beğenilmeyen davranışından sonra ve ona yöneliktir.

2- Özel bir yöntemle gerçekleşir ve o özel yöntem, öğrenciyi hoş olmayan bir tecrübeyle yüz yüze getirmektir.

Şu noktanın hatırlatılmasında fayda var; hoş olmayan tecrübe, her çeşit duygusal ve toplumsal mahrumiyeti, bireysel kısıtlamaları, dışlanmaları ve kınamaları ve en son olarak fiziksel cezayı kapsamaktadır. Elbette tenbihin özel anlamı da vardır ve o anlam fiziksel eziyet olan dayaktır. Bu durumda had ve ta'zir³ de bir tür tenbih sayılmaktadır. Zira hem hoş olmayan bir tecrübedir ve hem de beğenilmeyen davranıştan sonra tenbih amacıyla gerçekleşmektedir. Bu durumda şu soru akla gelmektedir: tenbih, had ve ta'zir arasındaki asli fark nedir?

Cevap olarak şöyle denilebilir: had ve ta'ziri de şer'î tenbih olarak adlandırmamızda hiçbir engel yoktur. Ancak tenbih ile en az iki farkı vardır. Birincisi, had ve

² Lügatname-i Dehoda, Tenbih kelimesi.

³ Çev. Şer'î cezalardır. Had (çoğulu hudud) Kur'ân ve hadislerde belirlenmiş cezaî müeyyideleri ifade eden fıkıh terimidir. Ta'zir ise miktar bakımından hadden az olan terbiye etme şekline denir.

ta'zirin şer'î hâkim tarafından belirlenmesi gerekirken tenbih, ebeveyn veya eğitimci tarafından gerçekleştirilebilir. İkincisi, had ve ta'zir bazı büyük günahlar gibi özel davranışlardan dolayı verilen bir cezadır. Eğer bu günahlardan birini işleyen kimse baliğ ise had uygulanır, ancak baliğ değilse ta'zir uygulanır. Hâlbuki tenbihin dairesi çok geniştir. Hatta küsmek, inatçılık etmek gibi çok küçük durumlarda bile uygulanabilir. Üçüncü bir fark da söylenebilir, had ve ta'zir uygulanmak suretiyle verilen fiziksel cezadan kaynaklanan acı, tenbihten kaynaklanan acıdan çok daha fazladır.

Uyararak, nasihat etmek, hatırlatmak ve görüş kazandırmak da bilgilendirmek ile aynıdır. Ancak bazı açılardan da birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bunları tenbihten ayıran en önemli özellik, bunların genellikle buluğ yaşının üstündekiler için uygulanıyor olmasıdır. Zira bunların uygulanabilmesi için öğrenci hakkında bilgi sahibi olmaya ihtiyaç vardır. Bu yöntemlerin uygulanabilmesinin en doğru zamanı genellikle buluğ çağından sonraki zamana tekabül eder ve öncesinde uygulanması durumunda fazla bir etkisi olmaz. Tenbihin ise buluğdan önce uygulanmasının bir mahsuru olmamakla birlikte etkisi de vardır. Başka bir tabirle beyan edecek olursak, bahsedilen yöntemlerin uygulanabilmesi, öğrencinin belli bir akıl seviyesine ve anlama kapasitesine ulaşmış olmasıyla alakalıdır. Anlama kapasiteleri de belli bir kavrayış gelişimini gerektirir.

Hâlbuki tenbih, öğrencinin duygu ve fizikiyle alakalıdır. Bu yüzden küçük yaşlarda da etkili olabilir ve öğrenci tarafından algılanabilir. İlave olarak, bahsedilen yöntemlerin uygulanması, öğrencinin bir hata işlemesini gerektirmemektedir. Belki hata işlemekten ve uyumsuzlukların ortaya çıkmasından önce önünü almak hedefiyle gerçekleştirilebilir. Bunlardan başka, bahsedilen yöntemlerin tümünü tenbihten ayıran kendine özgü durumları vardır ve bu durumların özel yerlerinde konu edilmesi gerekir.

2- Cezanın Etkisinin Gerçekleşmesi

Burada akla takılan soru şudur: Cezanın etkisinin gerçekleşmesi nasıldır? Başka bir tabirle, insanın bu yöntemden etkilenmesi nasıl gerçekleşmektedir?

Cezalandırılan kimse, verilen cezanın asıl sebebinin uygunsuz davranışı olduğunu anladığında, etkilenmekte ve beğenmediği bu tecrübeyi bir daha yaşamamak için aynı davranışı tekrar etmemektedir. Bundan ceza ile amacın irtibatı anlaşılabilir. Zira cezanın düzeltici bir rolü vardır ve bazı durumlarda öğrenciyi uygunsuz davranışların tekrarından alıkoyar.

Cevabı şudur: İnsanda hubb-u zat yani kendini sevme özelliği vardır. Bunun ispatlanması için delile ihtiyaç yoktur. Zira herkes bu gerçeği kendi benliğinde hissetmektedir, yani ilm-i huzur ile bilmektedir. İnsanın tüm eylemlerinin hakikati budur diyebiliriz. Eğer bir şeyi seviyorsa ve ona âşıkça, bu şekilde lezzet aldığından dolaydır ve eğer bir şeyden korkuyorsa veya nefret ediyorsa, nefesine eziyet edip, acıttığı içindir. Bundan dolayı tüm çabası lezzet ve mutluluk veren şeyleri cezp etmek ve acı verici ve üzücü şeyleri uzaklaştırmaktır.

Bu, ceza yönteminin etkisinin gerçekleşmesine delildir ve bundan dolayı eğitimci bu yöntemi kullanmaktadır. Cezalandırılan kimse, verilen cezanın asıl sebebinin uygunsuz davranışı olduğunu anladığında, etkilenmekte ve beğenmediği bu tecrübeyi bir daha yaşamamak için aynı davranışı tekrar etmemektedir. Bundan ceza ile amacın irtibatı anlaşılabilir. Zira cezanın düzeltici bir rolü vardır ve bazı durumlarda öğrenciyi uygunsuz davranışlarının tekrarıyla alıkoymaz. Öğrencinin ahlâkî rezilliklere koşmasını engeller. Bu da insan yaratılışının asıl hedefini, yani Allah'a yakınlaşmayı öğrenciyi anlatmaya yarayacak zamanı kazandırır ve kendisinin asıl makamına, yani Allah'ın yeryüzündeki halifelğine yaklaşmasını sağlar.

3- Ceza Uygulamasının Sınırları

Ceza, insanın gelişim aşamalarının tümüne şamil olan bir yöntemdir ve insan hayatı müddetince uygulanabilir. Zira eğitim, doğumdan önce yapılması gerekenleri kapsamakla birlikte, hayatın ilk lahazalarıyla başlar ve ömrün son anlarına kadar devam eder. Çünkü insanın hata yapmasına yol açan tüm kısıtlama ve zaafılar, her daim insanla birlikte vardır. Bundan dolayı, engelleyici ve düzeltici rolü olan cezanın hayatın tüm merhalelerinde kendine özgü uygulanır olma özelliği vardır.

Elbette insan gelişiminin her bir merhalesinin kendine has özelliklerinin olduğu ve kısıtlama ve zaafıların bu merhalelerin doğasına göre iniş ve çıkışlara sahip olduğu açıktır. Bundan dolayı her merhalenin gereklerine göre ceza da özel bir şekilde dönüştürülebilmektedir. Cezanın nicelik ve niteliği, öğrencinin yaşına, konumuna, çokluğuna, azlığına ve hatanın türüne göre değişir.

Örnek: küçük yaşlarda yapılan hatalar daha çok cahillikten kaynaklanmaktadır ve doğruyu anlatmak ve surat asmak, kısa zamanlı küsmeye gibi cezalarla düzeltilebilir. İleri yaşlarda hatalar isyan şeklinde olabilir. Bu durumda düzeltilebilmesi için ağır cezalar ve yeterli olmazsa fiziksel ceza gibi daha ağır cezalar ve yine yeterli olmazsa had uygulamak gerekebilir. Bu konuyu ceza dereceleri başlığında daha geniş ele alacağız.

4- Ceza Çeşitleri

Genel olarak öğrenciye etki çeşidi açısından iki türdür:

1- Duygusal: bu ceza şekli bireyin rahatsız olmasına neden olur ve cezanın şiddetine ve zaafına göre birey üzerinde özel bir duygusal baskı oluşturur. Bununla birlikte beden üzerinde doğrudan bir etkisi yoktur. Örnek; kınama, uyarma, küsme, sevdiği şeylerden uzak tutma gibi.

2- Fiziksel: Doğrudan öğrencinin bedenine etki etmekte ve acıya neden olmaktadır. Sonuçta öğrenci üzerinde ruhsal bir baskıya neden olur. Örnek; dayak, şer'î hadlerin uygulanması gibi.

Bir sonraki konuda gerekli olduğu ölçüde her birinin ölçü ve sınırlarına değineceğiz.

5- Cezanın Uygulama Merhaleleri

Hataların büyük veya küçük olup, cezaların çeşitli olmasına ve hata işleyen öğrencinin durumuna göre ceza yönteminin uygulanışında da merhaleleri olmalıdır. Aşağıda bunlara değineceğiz.

Bu merhaleleri beyan etmeden önce şu noktayı açıklamayı gerekli görüyoruz: Her merhalenin kendisine ait ayrı aşamaları da bulunmaktadır. Örnek olarak; çocuğun çok büyük olmayan sözlü hatasından geçmek de, çok kötü hatasından geçmemek de görmezden gelmektir. Bu konuda eğitmen karar almalıdır.

5-1 Görmezden Gelme

Ceza yöntemini uygulamanın birinci basamağı görmezden gelmektir. Yani eğitmen bir öğrencide gördüğü ilk hatayı görmezden gelir ve sanki hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi davranır. Bu davranışın iki sonucu vardır: İlki, öğrencinin saygınlığı özellikle gizli bir hata yapmışsa korunmuş olur ve ona hareketlerini gözden geçirmesi için ikinci bir şans verilmiş olur. İkincisi, eğitmenin öğrenci tarafından kadri ve makamı bilinir. İmam Cafer Sadık (as) şöyle buyurmaktadır:

“Kadrinizi, görmezden gelme ile yüceltin.”⁴

İmam Ali (as) görmezden gelmenin, eğitmenin yaptığı işin övülmesine neden olduğunu buyurmuştur:

“Görmezden gel ki, işin övülsün.”⁵

⁴ Mustedreku'l Vesail, c. 9, s. 159, 22. Hadis.

⁵ Gureru'l Hikem, 457. Hadis.

İmam'ın (as) kendisi de yaşamında bu yöntemi kullanmıştır.⁶

Elbette görmezden gelmeyi, hoşgörü ile cezalandırmak olarak kabul ediyoruz. Zira görmezden gelme yönteminde, tatsız bir olay gerçekleşmemekte ve cezanın hakikati oluşmamaktadır. Ceza olarak adlandırılması da şu iki nedenden dolayıdır:

1- Ceza konumunda gerçekleştirilmektedir.

2- Öğrencinin cesaret almaması ve hatayı tekrar etmemesi amacıyla bu yöntem kullanılmaktadır.

Özellikle çocukluğun ilk yıllarında olmak üzere gelişimin tüm derecelerinde bu merhalenin uygulanması, çok beğenilen bir durumdur. Zira çocuğun çok az bir bilgisi vardır ve bundan dolayı hataları çok olur. Eğer eğitmen tüm kötü davranışları bulup cezalandırmak istese, çocukla çok fazla yüzgöz olur.

5-2 Yüz İfadesini Değiştirmek

Eğer görmezden gelme yöntemi etkili olmazsa, cezanın bir sonraki basamağı yüz ifadesini değiştirmektir. Şöyle ki, eğitmen öğrencinin bir hatasını gördüğünde hatasından dönmesi ümidiyle rahatsızlığını bakış ve yüz ifadesini değiştirerek yansıtır. Belki bu soğuk bakış, öğrencinin gaflet perdelerini yırtar da davranışlarını değiştirmesine neden olur. Bazen hatayı düzeltmek, yüzü buruşturmak veya kızgın bir bakışla gerçekleşir.

Yüce Peygamberimizin (saa) kızı Hz. Fatma'ya (sa) davranışı soğuk bakmak şekilde olmuştu. Aziz Peygamberimiz (saa) seferden dönüşünde her zaman olduğu gibi ilk önce değerli kızının evine uğramıştı. Fakat her zaman yaptığı gibi çok az durarak Hz. Fatma'nın (sa) evinden çıktı. Hz. Fatma (sa) değerli babasının soğuk bakışının nedeninin yenilerde evin kapısına perde olarak astığı kumaş parçası olduğunu düşündü. Süratle perdeyi kaldırdı ve bir mesajla babasına gönderdi. Yüce Peygamberimiz kıymetli kızının mesajını duyunca "Baban sana feda olsun!" buyurarak Hz. Fatma'nın (sa) evine geri döndü.⁷

Bu yöntem, eğitmen ile öğrencinin arasında çok samimi bir diyalogun olması ve öğrencinin bu samimi ilişkiye ihtiyaç duyduğu durumda

⁶ Biharu'l Envar, c. 68, s. 399, 39. Hadis.

⁷ Biharu'l-Envar, c. 39, s. 20, 7. Hadis.

...eğit-
men öğ-
rencinin
bir hatasını
gördüğünde
hatasından
dönmesi ümi-
diyle rahat-
sızlığını bakış
ve yüz ifade-
sini değiştirerek
yansıtır. Belki
bu soğuk bakış,
öğrencinin gaf-
let perdelerini
yırtar da dav-
ranışlarını de-
ğiştirmesine
neden olur.
Bazen hatayı
düzeltmek,
yüzü bu-
ruşturmak
veya kızgın
bir bakışla
gerçek-
leşir.

uygulanabilir. Öyle ki, öğrenci eğitmeninin bu davranışına üzülmalıdır. Bundan dolayı gelişimin her merhalesinde, eğitmen ve öğrenci arasında böyle bir samimiyet olsa, bu davranış cezadan daha etkili olacaktır.

5-3 İma Yoluyla Ceza

Sonraki merhale, ima kalıbında dolaylı uyarıdır. Şöyle ki, eğitmen öğrenciye ima ile hata yaptığını söyler. Zira ima, açıkça söylemekten daha etkilidir. İmam Ali (as) şöyle buyurmaktadır:

*“Akıllı kimsenin hatasını ona ima ile söylemek, onu açıkça yermekten daha acı verir.”*⁸

Bu ceza yönteminin en dikkat çekici ve en etkili örneğini İmam Musa Kâzım'ın (as) sünnetinde görmek mümkündür. Bir gün İmam (as) bir sokaktan geçiyordu. O sokaktaki bir evden de çalgı sesleri yükseliyordu. İmam Musa Kâzım (as), bir iş için evden dışarı çıkan hizmetçiye *“Bu evin sahibi köle mi yoksa hür mü?”* diye sordu. Hizmetçi *“Hürdür.”* diye cevap verdi. İmam da *“Eğer köle olsaydı, bunları yapmazdı.”* buyurdu. Hizmetçi olayı anlattığında ev sahibi İmam'ı bulmak için sokak sokak yalınayak koştu. İmam Musa Kâzım'ı (as) bulduğunda tövbe ettiğini söyledi. Yalınayak İmam'ın peşinden koştuğunu ve o gün tövbe ettiğini asla unutmamak için de ömrünün sonuna kadar yalınayak dolaştı. Bu şahıs, tarihte *“Bişr-i Hafî”* yani *“Yalınayak Bişr”* olarak meşhur oldu.⁹

İmayı anlamak, aklın belli derecede rüşte ermesine bağlı olduğundan genellikle buluş çağından sonrası için uygulanır ve küçük yaşlarda fazla etkisi olmaz.

5-4 Doğrudan Uyarı

Bu merhalede eğitmen hatalı öğrenciye kimsenin görmediği bir yerde yalnızlar-ken yaptığı hatayı anlatır. Bu yöntemin eğitimsel etkisi, ilk olarak öğrencinin yaptığı hatayı anlaması ve ikinci olarak saygınlığının korunmuş olmasıdır. Böylelikle eğer hatayı bilerek ve bilinçli olarak yapmışsa en azından hatası hakkında bilgilendirilmiş olur. Bu yöntemin uygulamalı bir örneğini İmam Cafer Sadık'tan (as) nakledeceğiz. İmam bir gün kimsenin olmadığı bir yerde Ehl-i Beyt dostlarından olan ama aynı zamanda içki de içen Şa'ranî ile karşılaştı. Selamlaşıp, birbirlerinin hal ve hatırını sorduktan sonra, İmam (as) onun hatasını doğrudan yüzüne karşı düzgün bir şekilde söyledi:

⁸ Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim, 4497. Hadis.

⁹ Doğruların Öyküsü, Murtaza Mutahhari, c. 1, s. 149; el- Kunye ve el-Elkab'tan nakille, Muhaddis Kummî, c. 2, s. 153, el-Hafî bağlığı.

“İyi amel kimden olursa olsun iyidir, ancak bize bağlı olan senin gibi birisinden olursa daha iyidir. Kötü amel de kimden olursa olsun kötüdür, ancak bize bağlı olan senin gibi birisinden olursa daha kötüdür.”¹⁰

Bu merhale, temyiz yaşlarından sonra uygulanabilir.

5-5 Tehdit Etmek

Bu merhalede eğitimci, öğrencinin sergilediği davranışın kötü sonuçlarını ve cezasını ona söyler ve aynı hareketi tekrarlırsa bunların başına geleceğini bildirir. Tehdit iki şekilde gerçekleşebilir.

Tehdit bazen dolaylı olarak gerçekleşir. Kur’ân-ı Kerim’deki azap ayetleri gibi; bu ayetlerde tehdit daha çok geneledir ve dolaylı yoldandır. Günaha duçar olacak herkese yöneliktir.

“...Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur.”¹¹

“...Doğrusu Allah’ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.”¹²

Tehdit bazen de doğrudandır. Özellikle bir kimseyedir ve bir konudur. İmam Cafer Sadık’ın (as) bir hizmetçisine davranışı buna örnektir.

Tehdit genellikle eğitimcinin sert tonuyla ve aldığı tavırla gerçekleşir. Uygulama zamanı temyiz çağından sonrasındır. Zira çocuk bu çağda iyi ile kötüyü, hoş olan ile hoş olmayan şeyleri ayırt etmektedir.

5-6 Mahrum Bırakmak

Cezanın diğer bir merhalesi mahrum bırakmaktır ve bir şeyi elinden almak anlamındadır. Böylelikle hata yapan bir kimse, maddî veya manevî bir şeyden mahrum kalır. Kur’ân-ı Kerim, ilahî nimetlerden yoksun kalmanın sebebi olarak zulüm ve gü-nahı işaret etmiştir:

“Yahudilerin yaptıkları zulümden, bir de çok kimseyi Allah yolundan çevirmele-rinden, menetmelerinden dolayı kendilerine (daha önce) helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık. Menedildikleri halde faizi almalarından ve haksız (yollar) ile insanların mallarını yemelerinden dolayı içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.”¹³

¹⁰ Biharu’l Envar, c. 47, s. 349, 50. Hadis.

¹¹ Fatır/10

¹² Sad/26

¹³ Nisa/160-161

İmam Cafer Sadık (as) da buna işaret etmiştir: “Allah kuluna verdiği bir nimeti, günah işleyip nimeti elinden alınmaya müstahak olmadıkça, elinden almaz.”¹⁴ Bundan dolayı mahrum bırakmak, İslâm dininde ceza yöntemlerinden birisidir.

Mahrum bırakmak bazen, bir şeye sahip olmanın, bir şeyi kullanmanın yasaklanması ve bir şeyi yemek gibi maddî şeylere yöneliktir. Bunun Kur’ân’daki açık örnekleri Yahudi kavminin mahrum bırakılması hakkındaki ayetlerdir:

“...kendilerine (daha önce) helâl kılınmış bulunan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık.”¹⁵

“Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sırtlarında yahut bağırsaklarında taşıdıkları ya da kemiğe karışan yağlar hariç olmak üzere sığır ve koyunun iç yağlarını da onlara haram kıldık. Bu, zulümleri yüzünden onlara verdiğimiz cezadır. Biz elbette doğru söyleyiz.”¹⁶

Bazen de sevgiden mahrum bırakmak, başkalarıyla duygusal ilişkiler kurmak ve başkalarıyla birlikte olmak ve konuşmak gibi manevi şeylere yöneliktir. Genellikle hata işleyen kimseyle küsmeye¹⁷, onun hapsedilmesi ve onunla irtibatı kesme¹⁸ gibi kaplılarda görülmektedir.

Mahrum bırakmanın en şiddetlisi, belki de bir gruptan veya toplumdaki dışlanma şeklinde gerçekleşenidir ve bu yöntem belki de en etkili yöntemdir. Bu çeşit bir mahrumiyetten sonra, hatalı kimse gruptan, toplumdaki dışlanır, tüm bireylerle irtibatı hatta kendi akrabalarıyla irtibatı bile kesilir. Öyle ki tüm dünya onca büyüklüğüyle ona daracak ve kapkaranlık bir kafes gibi gelir. Toplumsal dışlamanın en güzel örneğini Tebük Savaşı’ndan sonra Hz. Peygamberin ve Müslümanların savaşa katılmayan üç kişiye gösterdikleri tavırda görebiliriz. Bu toplumsal dışlamada hatta kendi eşleri ve çocukları dahi onlarla irtibatlarını kestiler. O üç kişi şehirden ayrılmış dağlara çıktılar ve Allah’a tövbe edip duaya yöneldiler. Sonunda üçüncü günün ardından onların tövbeleri kabul edildi ve toplumsal mahrumiyetleri kaldırıldı.

“Ve (seferden) geri bırakılan üç kişinin de (tövbelerini kabul etti). Yeryüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkılmıştı. Nihayet Allah’tan (O’nun azabından) yine Allah’a sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tövbesini kabul etti. Çünkü Allah tövbeyi çok kabul eden, pek esirgeyendir.”¹⁹

¹⁴ Biharu’l Envar, c. 66, s. 339, 31, 19 ve 22. Hadisler.

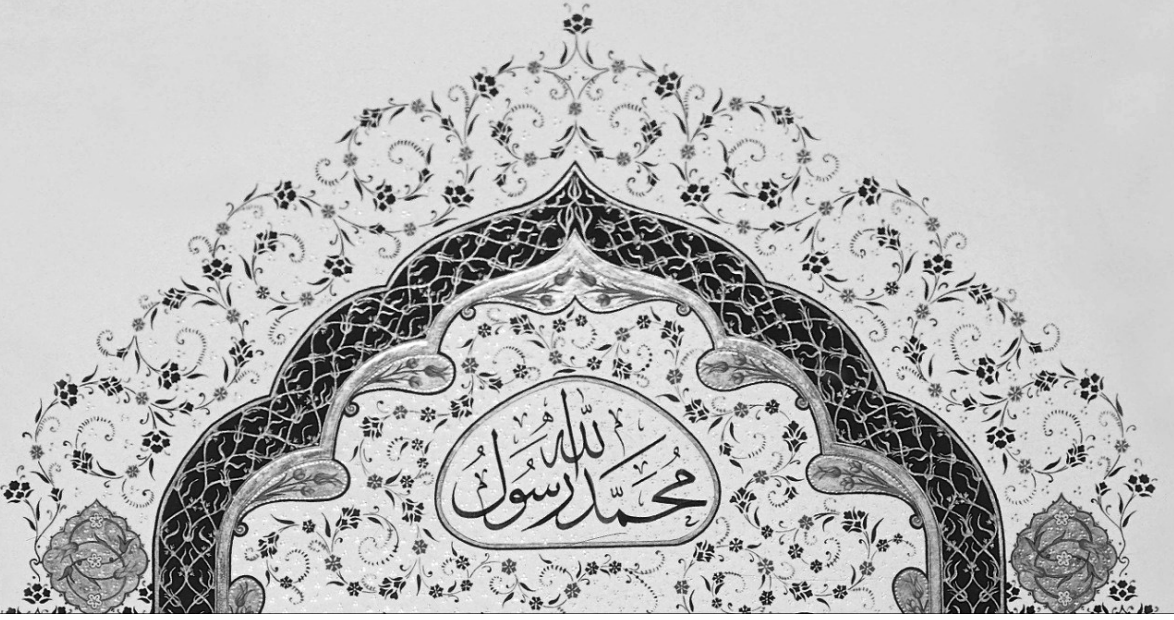
¹⁵ Nisa/160

¹⁶ Enam/146

¹⁷ Birisi İmam Musa Kâzım’a (a.s) oğlundan dert yandı. İmam şöyle buyurdu: “Onunla küs, ancak küskünlüğünü fazla uzatma.” Biharu’l-Envar, c. 97, s. 99, 74. Hadis.

¹⁸ İmam Ali Rıza (a.s) şöyle buyurdu: “Eğer bir kimsenin hakkı inkâr edip yalan söylediğini görürseniz, onunla oturup kalkmayın.” Biharu’l-Envar, c. 93, s. 96, 1. Hadis.

¹⁹ Tevbe/118, Tefsirlerde ilgili ayetin açıklamalarına bakılabilir. Biharu’l-Envar, c. 21, s. 218, 3. Hadis.

Mahrum bırakmanın en şiddetlisi, belki de bir gruptan veya toplumdaki dışlanma şeklinde gerçekleşenidir ve bu yöntem belki de en etkili yöntemdir. Bu çeşit bir mahrumiyetten sonra, hatalı kimse gruptan, toplumdaki dışlanır, tüm bireylerle irtibatı hatta kendi akrabalarıyla irtibatı bile kesilir.

Hatalı öğrencinin davranışlarında pişmanlık görüldüğünde mahrum bırakmaya son verilmesi ve ilişkilerin normale döndürülmesi önemlidir. Zira mahrumiyetin devamı halinde öğrencinin buna alışması, onun eğitmeninden uzaklaşmasına ve eğitmenle inatlaşıp düşmanlık etmesine yol açabilir. Bundan dolayı İmam Musa Kazım (as) şöyle buyurmuştur:

“Küçük çocuğa küs ama çok uzatma.”²⁰

Öğrenci ile tekrar ilişki kurmak için eğitmenin başka birisini araya koymasında fayda vardır. Bu şekilde hem öğrencinin hazır olması sağlanmış hem de eğitmenin makamı korunmuş olur. İmam Cafer Sadık (as), İsa b. Ebu Mansur Şalgan isimindeki bir yardımcısını ahlâkı kötü olduğu için kendinden uzaklaştırmıştı. Onunla yeniden görüşmek için de Mezarım’i aracı yapmıştı.²¹ Elbette bazen durum bizzat eğitmenin irtibata geçmesini gerektirebilir. Bu şekilde de öğrencinin şahsiyetine saygı gösterilmiş ve yüceltilmiş olur.

Şu noktayı da zikretmeliyiz ki, ceza vermek de bir tür mahrum bırakmaktır. Zira ceza, bazen öğrenciyi sevdiği bir şeyi yemesinden, içmesinden mahrum bırakarak da

²⁰ Biharu'l Envar, c. 97, s. 99, 74. Hadis.

²¹ Age, c. 68, s. 185, 4. Hadis.

verilebilir; bazen de bir ödevi birkaç kere yazması gibi sevmediği bir şeye zorlamakla verilebilir. Bu ceza aslında bir tür öğrenciden rahatlığı almaktır.

5-7 Kınamak

Eğer önceki aşamalar etkili olmadıysa, kınama yöntemi kullanılabilir. Eğitimci kınama ile öğrencinin şahsiyetini hedef alır ve onu yalnızken veya toplum içinde yanlış davranışlarından dolayı kınar. Emir'ül Müminin İmam Ali'nin (as) buyurduğu gibi kınamanın etkisi bazen vurmaktan daha fazladır:

“Kınama, gönülsüz vurmaktan daha etkilidir.”²²

Zira onun saygınlığını ve haysiyetini hedef almakta ve kişiliğinin değerini düşürmektedir. Elbette konunun hassas olması ve öğrenci için yıkıcı etkileri bulunması nedeniyle, bu yöntemin her yerde ve her şartta kullanılmasına izin verilmemektedir. Zira bireyin kişiliğine ve saygınlığına zarar vermek, onun hayatının kötü yönde değişmesine neden olabilir. Bu yöntemin uygulamasındaki zaman ve durum teşhisi eğitmenin sorumluluğundadır ve teşhis gücü de eğitimde zekâ, ihtiyat ve özel bir yeteneğe gereksinim duymaktadır.

Bu yöntemin uygulanması, bilerek ve bilinçli olarak ve bazen de düşmanlıktan dolayı hataya düşebilen temyiz gücüne sahip ve baliğ çocuklar için uygundur. Örnek olarak: Peygamberimiz ilahî hükümlerden zekâtu ödemeyen beş kişiyi isimleriyle çağırarak kınadılar ve mescitten dışarı çıkardılar. Her halükârda, bu yöntemin kullanılmasında çeşitli boyutları dikkate almak gerekmektedir.

5-8 Dayak

Bu merhale ceza merhalelerinin sonuncusudur. Şartlara dikkat ederek uygulanmalıdır. Bu yöntem, âlimler ve bilim insanları arasında tartışmalı bir yöntemdir ve çok özel hassasiyetlere sahiptir. Hakkında birkaç soru ile konunun analizine başlayacağız.

a) İslâm'da dayak caiz midir, değil midir?

Suçun ve hatanın ıslahı, önlenmesi ve tekrarının olmaması için var olan İslâm'daki hadler ve ta'zirler ahkâmı, dayağın Yüce İslâm dininde caiz olduğunu göstermektedir. Buna ilave olarak, özellikle dayak konusunda nakledilen ve hedefi disiplin ve eğitmek olan hadislerden bazıları nakledeceğiz. Emir'ül Müminin İmam Ali (as) şöyle buyurmaktadır:

“Kendi evladını edeplendirdiğin gibi yetimi de edeplendir. Yetime, kendi evladına vurduğun kadar vur.”²³

²² Gureru'l-Hikem ve Dureru'l-Kelim, 1429. Hadis.

²³ Usul-i Kafi, c. 6, s. 47, 810628. Hadis.

Başka bir yerde de şöyle buyurmaktadır:

“Kölen, Allah’a karşı gelirse vur; sana karşı gelirse affet.”²⁴

İmam (as) başka bir sözünde, babanın evladına vurmasını gübreye benzetmektedir²⁵; şartlarına dikkat ederek toprağa gübre verilmesi tarımı nasıl geliştirip, iyi mahsul elde edilmesine neden oluyorsa, şartlarına dikkat ederek evlada vurulması da çocuğun kötü hareketlerini düzeltir. Başka hadisler de çocuğu namaz kılmaya mecbur bırakmak için ona vurmanın caiz olduğunu belirtmektedir.²⁶ Bu hadislerin tümü İslâm şeriatında dayanın caiz olduğunu göstermektedir. Elbette bu metodun eyleme dökülmesinin şartları vardır ki bu şartları yeri gelince beyan edeceğiz.

b) Dayak hangi yaşta caizdir?

Dayağın buluş ve daha yukarı yaşlarda olduğuna dair hiçbir şüphe yoktur. Zira hükümler ve hadler buluşdan sonra kişileri bağlamaktadır. Asıl konu daha küçük yaşlarda olup olmayacağıdır. Acaba daha küçük yaşlarda da dayak kullanılabilir bir metot mudur? Namazı terk eden çocuğa dayak atılabileceğini belirten hadislerden, iyi ve kötüyü teşhis edebilen çocuğa da dayak atmanın caiz olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu hadislerde yedi, dokuz ve on yaşlarındaki çocuklara vurulabileceği caiz sayılmıştır. İyi ve kötüyü ayırabilme yaşları da hemen hemen bu yaşlardır.

Elbette yer ve şartların değişmesinden dolayı bireylerin gelişmesi farklılık gösterebilir. Hırsızlık yapan çocuk hakkında İmam Cafer Sadık’ın (as) buyurmuş olduğu söz bu konunun delilidir:

“Ona sorun hırsızlığın cezası olduğu hakkında bilgisi var mıdır ve cezanın ölçüsü ne kadardır? Eğer bilmediğini söylerse onu bırakın.”²⁷

Hadisten çıkarılan sonuç şudur: kendisine ceza verilecek öğrenci ve çocuğun cezaya yönelik bilgisi veya bilgisizliği, ceza gerektiren konunun kötülüğünü derk edip etmediğini gösterir ki bu ceza almasında önemli bir etkidir. Tüm bunlarla birlikte ta’zir cezası, iyi ve kötüyü ayırt edebilme yaşından sonra caiz olsa da, dayak cezası şartlarına riayetle birlikte tüm yaşlarda caizdir.

c) Dayağın sınırı nedir?

İslâm şeriatında, hırsızlık ve kazf²⁸ gibi bazı suçların sadece baliğ kimselere özel cezaları vardır ve eğer bu suçlar ispatlanırsa, kimsenin cezanın uygulanmasını engellemeye

²⁴ Mustedreku’l-Vesail, c. 18, s. 29, 3. Hadis.

²⁵ “Babanın evladına vurması, toprak için gübre gibidir.” Şerhu Nehc’ul Belağa, İbn-i Ebi’l-Hadid, c. 20, s. 325, 724. Hikmet.

²⁶ Mustedreku’l Vesail, c. 3, s. 18, 2 ve 4. Hadisler. Mecmueyi Verram, s. 474.

²⁷ İstıbsar, c. 2, s. 249, 7. Hadis.

²⁸ Kazf, zina veya livata suçlarını nispet edip ispatlayamamaktır. Huşenk Şambeyatı, Hukuk-i Keyferiyi İhtisası, c. 1, s. 545.

hakki yoktur. Ancak özel cezası olmayan suçları ba-
liğ olmayan çocuklar işlerse, onlara ta'zir uygulanır
ve ta'zirin ölçüsü şer'î hâkimin elindedir.

Hâkim, şartları, durumu ve suçlunun yaşını göz
önünde bulundurarak işlenen suça uygun bir ceza be-
lirler. Çocuğa dayağı caiz gören hadislere göre kötü
bir şey yapmış çocuğa üç ila on darbe vurulabilir ki
bu eğitmenin ve öğrencinin durumuyla ilgilidir.

d) Neler için dayak cezası verilebilir?

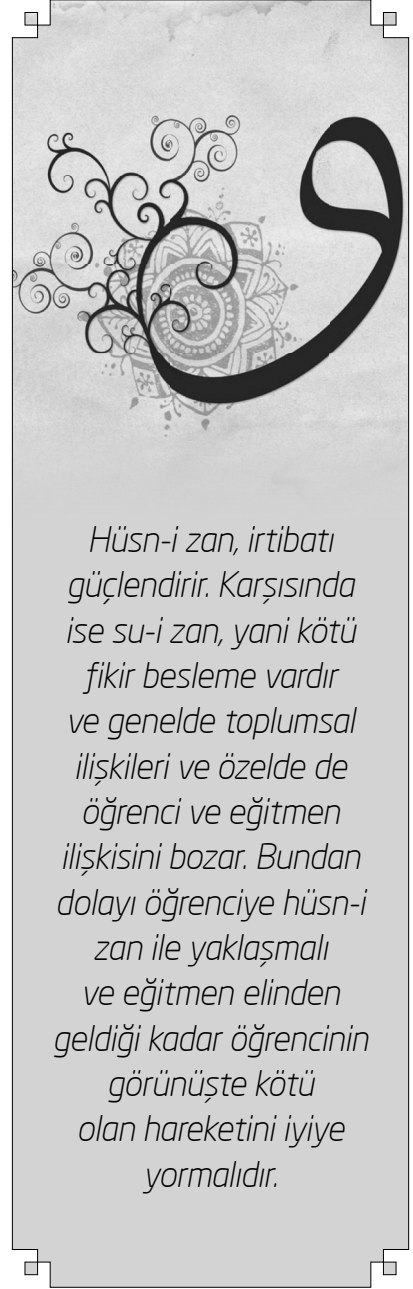
Bu konuda hadisler çeşitlidir. Bazıları Allah'a is-
yan ve büyük günahları, bazıları namazı terk etme
durumunu, bazıları da velilere karşı gelme durumunu
beyan ederek dayağa izin vermiştir. Elbette üçün-
cüsü için affetme ve görmezden gelme seçenekleri de
vurgulanmıştır.²⁹ Ancak bu cezayı uygulamadaki hedef
öğrencinin hal ve hareketlerini düzeltmek olduğundan
şöyle diyebiliriz: öğrenci ne zaman ahlâk dışı bir ha-
reket yapsa ve düzelmesi için dayaktan başka bir yol
olmasa, o zaman dayak metodunu uygulamak caiz olur.

6- Metodun Kuralları

Geçen konular, ceza metodunun uygulamadaki çe-
şitli merhaleleri hakkındaydı ve görünüşe göre zik-
redilen sıraya göre uygulanması en doğru olandır.
Ancak her merhalenin faydalı olabilmesi, bazı tem-
mel ve kaidelere uyulmasına bağlıdır. Aşağıda bun-
ları beyan ediyoruz:

6-1 Hüsni Zan

Hüsni zan³⁰, irtibatı güçlendirir. Karşısında ise
su-i zan, yani kötü fikir besleme vardır ve genelde
toplumsal ilişkileri ve özelde de öğrenci ve eğitmen

*Hüsni zan, irtibatı
güçlendirir. Karşısında
ise su-i zan, yani kötü
fikir besleme vardır
ve genelde toplumsal
ilişkileri ve özelde de
öğrenci ve eğitmen
ilişisini bozar. Bundan
dolayı öğrenciye hüsni-
zan ile yaklaşmalı
ve eğitmen elinden
geldiği kadar öğrencinin
görünüşte kötü
olan hareketini iyiye
yormalıdır.*

²⁹ Daha fazla bilgi için Havza ve Danişgah dergisinin 14 ve 15. sayılarında yayınlanan Tenbih ez Didgah-i İslâmî makalesine müracaat ediniz. Bu başlıkta zikrettiğim birçok konuyu bu makaleden alıntı yaptım.

³⁰ Güzel fikir besleme.

ilişkinisi bozar. Bundan dolayı öğrenciye hüsn-i zan ile yaklaşmalı ve eğitmen elinden geldiği kadar öğrencinin görünüşte kötü olan hareketini iyiye yormalıdır. İmam Ali (as) bu konuda şöyle buyurmaktadır:

*“Din kardeşinin hareketini, senin hüsn-i zannına galebe çalacak bir şeyini görmedikçe iyiye yor ve onun sözünü olumlu görebildiğin müddetçe su-i zan besleme.”*³¹

Hadislerde bu konuya oldukça fazla vurgu yapılmış ve su-i zan yerilmiştir.³²

6-2 Eylemlere Tepki

İslâmî eğitimde, eğitmenin öğrenciye tepki göstermesi sadece öğrenciden kaynaklanan kötü eylemlerden dolayıdır. Niyetler ve yapma isteği, eyleme dönüşmediği ve söz veya hareket kalıbına dökülmediği müddetçe eğitmenin tepki göstermeye hakkı yoktur. Hz. Peygamber’den (saa) nakledilen bir hadiste şöyle zikredilmiştir:

*“Allah, ümmetimin içsel vesveselerini, söz ve eyleme dönüşmediği müddetçe benim hatırım için affetmiştir.”*³³ İmam Cafer Sadık’tan da (as) şöyle nakledilmiştir: *“Eğer bir kul günaha niyet etse, amel defterine bir şey yazılmaz. Eğer niyetini eyleme dökerse, yedi saat ona mühlet verilir; pişman olursa ve tövbe ederse yine bir şey yazılmaz...”*³⁴

6-3 Öğrencinin Saygılığının Korunması

Öğrencinin saygılığının ve şahsiyetinin korunması, kendisinden gaflet edilmesi gereken önemli konulardan birisidir. Zira o, insandır ve ilâhî bir saygınlığı vardır. Bundan dolayı mümkün olduğu kadar bu saygılığın korunması gerekir. Bu amaçla, eğitmen iki şey yapmak zorundadır: İlki öğrencinin hatasının ispat edilmemesi, onu gizlide yaptığı hatadan dolayı tövbeye teşvik etmesi ve öğrencinin yaptığı hatayı itiraf etmesi için eğitmenin acele etmemesi³⁵; ikincisi öğrencinin hatasının ispatlanmış olması ve eğitmenin bunu öğrenmesi durumunda bu hatayı diğer kimselerin yanında dillendirmemesi ve o hatayı gizlemek için çaba sarfetmesi. Bunun sonucu, öğrencinin gurur ve şahsiyetinin korunması olacaktır. İslâmî kaynaklarda nakledilen hadislerde buna önemle vurgu yapılmıştır. İmam Cafer Sadık (as) şöyle buyurmaktadır:

*“Her kim bir müminin günahını öğrense, o günahı gizlemese ve o mümin için af dilemese, Allah katında o günahı işlemiş gibidir...”*³⁶

³¹ Mustedreku’l Vesail, c. 9, s. 144, 7. hadis.

³² Age, c. 9, s. 142 ila 147, 1. Hadisten 15. hadise kadar. Ayrıca bak. s. 113, 10388. Hadis.

³³ Kenzu’l Ummal, c. 12, s. 174, 34540. hadis.

³⁴ Biharu’l Envar, c. 64, s. 246, 2. Hadis.

³⁵ Tehzibu’l Ahkâm, c. 10, s. 8, 22 ve 23. hadisler. Sahih-i Buharî, c. 8, s. 24, 1. satırdan 5. satıra kadar.

³⁶ Mustedreku’l Vesail, c. 9, s. 134, 6. hadis. Kenzu’l Ummal, c. 3, s. 250, 6391 ve 6392. hadisler.

Kötü eylemlere karşı tepki, eylemin bilinçle, kasıtlı ve zorlama olmaksızın öğrenci tarafından gerçekleştirildiğinde gösterilmelidir. O halde bir davranış, hata, unutkanlık veya zorlamayla yapılmışsa, yapan kimseye tepki gösterilmemesi gerekir, hatta bu davranış görmezden gelinmeli ve affedilmelidir.

6-4 Af ve Görmezden Gelmenin Önceliği

İslâm'ın yüce Peygamberi (saa) şöyle buyurmaktadır:

“Eğitmenin hatayı af etmekte yanlış yapması, hataya ceza vermede ve haksız yere birine ceza vermede yanlış yapmasından daha iyidir.”³⁷

Bundan dolayı hata yapan kimseye karşı ilk tepki hemen ceza vermek değil, hatayı affetmek veya görmezden gelmektir.

6-5 Öğrencinin Şartlarını ve Durumunu Göz Önünde Bulundurmak

Kötü eylemlere karşı tepki, eylemin bilinçle, kasıtlı ve zorlama olmaksızın öğrenci tarafından gerçekleştirildiğinde gösterilmelidir. O halde bir davranış, hata, unutkanlık veya zorlamayla yapılmışsa, yapan kimseye tepki gösterilmemesi gerekir, hatta bu davranış görmezden gelinmeli ve affedilmelidir.

Ref' hadisi³⁸ bu noktaya işaret etmektedir. Bunlar aslında kötü sayılmamakta ve bundan dolayı bunlara duçar olanlara ceza verilmemektedir. İyiliği emir ve kötülükten sakındırma noktasında söylenen ilk şey kötülüğün var olması ve sakındırarak olanın kötülüğü iyi bilmesi gerektiğidir. Hâlbuki hata, unutkanlık, zorlama sonucu ortaya çıkan kötülük, kötülük örneklerinden değildir ve dolayısıyla eğitmenin buna tepki gösterme hakkı yoktur. Zira iyiliği emir ve kötülükten sakındırmanın ilk ve en küçük şartı gerçekleşmemiştir. Elbette o kötü hareketi yapan kimsenin yaptığı hareketin kötü olduğuna dair uyarılması güzel bir şeydir ve bunun saygıyla yerine getirilmesi gerekir.

³⁷ Kenzu'l Ummal, c. 5, s. 309, 12971. hadis.

³⁸ Vesailu's Şia, c. 4, s. 373, 5428. hadis; c. 15, s. 369,20770. hadis. Kenzu'l Ummal, c. 12, s. 156, 34460. hadis. (Mütercim:) İmam Cafer Sadık (a.s) ceddi Resulullah'tan (s.a.a) şöyle buyurmuştur: “Ümmetimden şu dokuz şey(den dolayı sorumluluk) kaldırılmıştır; hata, unutkanlık, bilmedikleri şey, güçlerinin yetmediği şey, mecbur oldukları şey, zorlandıkları şey, kötüye yorumlamak, yaratılıştaki teffekkür vesvesesi ve dilleriyle veya elleriyle aşikâr kıldıkları müddetçe haset.” Tevhid, s. 353. Hisal, c. 2, s. 417. Bihar, c. 2, s. 280.

6-6 Özrü Kabul

Her ne kadar hatalı olsa da insan saygınlığının ve kerametinin korunması, eğitmenin öğrencinin özrünü kabul etmesini gerektirir. Hadislerde hatalı insanların dilediği özrün kabul edilmesine önemle vurgu yapılmıştır. İmam Musa Kâzım'dan (as) nakledilen bir hadiste sağ kulağa kötü söyleyen insanın hemen ardından sol kulağa özür dilemesi durumunda, özrün kabul edilmesi buyurulmuştur.³⁹

Bunun sonucu, günah dosyasını kapamaktır ki bu durum dosyanın açık kalmasından ve günahın cezasının verilmesinden çok daha güzel sonuçları olan bir harekettir. Elbette öğrencinin dilediği özürde samimi olması veya samimi olduğuna ihtimal verilmesi, özrün kabul edilmesi noktasında önemli şartlardan biridir. Eğer samimiyet ihtimali olmasa, özrün kabul edilmesi hem öğrenciyi yaptığı hataya teşvik etmek anlamına gelecektir hem de eğitmenin makamının alaya alınmasına sebebiyet verecektir.

6-7 Acele Etmemek

Ceza verilmesinde acele etmek beğenilen bir şey değildir. En iyisi öğrencinin hatasını gördükten sonra ona bir fırsat vermektir. Belki bu esnada yaptığından pişman olacaktır ve hatasını telafi etme yolları arayacaktır. Bu durumda öğrencinin gururu ve saygınlığı korunmuş olacaktır. Emir'ül Müminin Ali'nin (as) buyurduğu gibi Allah azze ve cellenin de günahkâr kullarına karşı davranışı bu şekildedir:

*“Allah, günah işleyen her kula yedi saat mühlet verir; tövbe ederse ona herhangi bir günah yazılmaz.”*⁴⁰

Allah'ın böyle yapmasının delili belki de imkân olduğu müddetçe cezalandırmaktan kaçınmak ve imkân olduğu müddetçe öğrencinin kendini düzeltebilmesine olanak sağlamak içindir. Eğer bu şekilde davranılırsa, cezanın amacı olan bireyin eğitilip hal ve hareketlerinin düzelmesi durumu da hâsıl olacaktır. Bu aynı zamanda ilahî işlevin eğitmenin davranışlarına yayılması için de güzel bir delildir.

6-8 Hataya Bulaşmadan Önce Hücceti Tamamlama

Aklın hükmüne ve akıl insanların uygulamasına göre eğitmen, ancak öğrenciyi yaptığı hatanın kötü sonuçları hakkında uyarılmış ve hücceti ona tamamlamış olduğunda ceza verebilir. Aksi halde ceza vermek, aklen kötü sayılan bir iştir. Bu kötü sayılması, akli beraatın kaynağıdır. Yani davranışın kötü olduğunu ve ceza gerektirdiğini bilmeyerek o kötülüğü yapan kimse, aklın hükmüne göre suçlu değildir ve cezalandırılması kötüdür. Şer'î beraatın kaynağı olan **“Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.”**⁴¹ ayeti, bahsettiğimiz akıl beraata da işaret ve irşat etmektedir.

³⁹ Biharu'l Envar, c. 64, s. 425, 67. hadis. Kenzu'l-Ummal, c. 3, s. 378, 7031. hadis.

⁴⁰ Mustedreku'l Vesail, c. 12, s. 124, 17. hadis.

⁴¹ İsrâ/15

6-9 Dolaylı Uyarılar

Cezada genel kural, ceza merhalelerine riayet etmektir. Bundan dolayı öğrenciye doğrudan tepki göstermeden önce en güzeli uygunsuz hareketlerinin yolu üzerine onu engelleyecek ve uyandıracak bir takım dolaylı uyarılar yerleştirmek olacaktır. Öğrencinin bazı nimetlere ulaşmasını engellemek gibi hoş olmayan dolaylı uyarılara duçar edilebilir ve onu düşünmeye ve uyanmaya sevk edecek ortam hazırlanabilir. Emir'ül Müminin Ali'nin (as) buyurduğuna göre bu metot, Allah'ın kullarına uyguladığı bir metottur:

“Allah, kullarını günaha düştüklerinde, tövbe edenin tövbe edip günahından uzaklaşması, nasihat alanın nasihat alması ve sakınmanın günahından sakınması için meyveleri azaltarak, bereketleri saklayarak ve hayır hazinelerini kapatarak sınar.”⁴²

6-10 Hata Yapıldığına Emin Olmak

Hatalı öğrenciyle ilk karşılaşmada onun hata yapıp yapmadığına emin olunmalı ve daha sonra cezası verilmelidir. Emir'ül Müminin Ali'ye (as) Şureyh Gazi'nin çok pahalı bir ev aldığını söylediklerinde onu yanına çağırta ve bu haberin doğru olup olmadığını sordu. Şureyh doğru olduğunu belirttiğinde İmam ona kızgınlıkla bakıp ölümü hatırlattı.⁴³ Eğer Şureyh haberi yalanlasaydı İmam ulaşan haberleri hiç kale bile almayacaktı. Bu şekilde olacağına delilimiz İmam Musa Kâzım'ın (as) Muhammed b. Fazl'ın sorusuna verdiği cevaptır:

“Eğer bir grup doğru sözlü güvenilir insan, bir din kardeşimize uygunsuz bir hareketi nispet etseler ve o kardeşimiz o haberi inkâr etse, ne yapmalıyız?” İmam cevaben şöyle buyurdular: “O kardeşin hakkında kulağının duyup, gözünün gördüğü şeyi yalanla. Eğer o sana bir şey söylese ve elli kişi yeminle onun aleyhine aksini söylese ve şahadet etse, onu doğrula ve diğerlerini yalanla.”⁴⁴

6-11 Şahsiyeti Değil, Eylemi Kötülemek

Cezada, öğrencinin uygunsuz hareketi yerilmelidir, onun şahsiyeti değil. Yani ona “Sen kötü bir insansın!” değil, “Yaptığın hareket çok kötü bir harekettir!”

...öğrenciye doğrudan tepki göstermeden önce en güzeli uygunsuz hareketlerinin yolu üzerine onu engelleyecek ve uyandıracak bir takım dolaylı uyarılar yerleştirmek olacaktır. Öğrencinin bazı nimetlere ulaşmasını engellemek gibi hoş olmayan dolaylı uyarılara duçar edilebilir ve onu düşünmeye ve uyanmaya sevk edecek ortam hazırlanabilir.

⁴² Nehcu'l Belağa, 143, Hutbe.

⁴³ Age, 3. Mektup.

⁴⁴ Biharü'l Envar, c. 68, s. 214, 11. hadis.

denmelidir. İmam Muhammed Bâkır (as) gereksiz yere birkaç güvercinin başını ko-paran Ebu Hamza'ya şöyle buyurmuştur: “*Ne kadar kötü bir şey yapmışsın!*” daha sonra bu yerginin nedenlerini açıklamıştır.⁴⁵

6-12 Ceza, Sadece Hatalıya Verilir

Kur'ân-ı Kerim'in buyruğuna göre, hiç kimse başka birinin günahını sırtlanmaz⁴⁶ ve herkes kendi günahını yüklenmelidir. Bundan dolayı cezada sadece hatalı kimse göz önünde bulundurulmalı ve başka birisini onun yüzünden cezalandırılmamalıdır. Elbette eğer bir kimse uygunsuz bir hareketin gerçekleşmesine sebep olmuşsa, görünüşte her ne kadar kendisi o hareketi yapmamış olsa da o hareketin gerçekleşmesinde rolü olduğu kadar cezalandırılmalıdır. Kur'ân-ı Kerim bu konuda şöyle buyurmaktadır:

“Böylece kıyamet günü kendi günahlarını tam olarak, bilmeden saptırdıkları kimselerin günahlarını kısmen yüklenirler.”⁴⁷

Gelenek ve alışkanlık oluşturmak ve yerleştirmek hakkında nakledilen hadisler de bu konuya vurgu yapmaktadırlar.⁴⁸

6-13 Öğrencinin Hatayı ve Cezasını Bildiğine Dikkat Etmek

Öğrencinin yaptığı hatanın kötü olduğunu ve hatanın cezasının boyutunu bilip bilmediği, cezanın ölçüsünün belirlenmesi noktasında önemlidir ve buna dikkat etmek gerekir. Eğer öğrenci, yaptığı şeyin kötü olduğunu ve o hata için ceza verildiğini bilmiyorsa, ona ceza vermek caiz değildir. Böyle bir durumda ceza verilirse, ters sonuçlar doğuracaktır. İmam Cafer Sadık (as) hırsızlık yapmış bir çocuk hakkında Muhammed b. Halid'e şöyle buyurmaktadır:

“O çocuğa hırsızlığın cezasının olduğunu bilip bilmediğini sor. Eğer bildiğini söylerse, ona cezanın ölçüsünü ve ne şekilde olduğunu bilip bilmediğini sor. Eğer hırsızlığın cezasının parmakların kesilmesi olduğunu bilmiyorsa onu bırak gitsin...”⁴⁹

İmam Muhammed Cevad (as) başka bir hadiste şöyle buyurmaktadır:

“Eğer İslâm'ı genel olarak bilip, Müslüman olduğunu ikrar eden ancak İslâm'ın ve hükümlerinin açıklamasını duymamış, Arap olmayan bir kimseyle karşılaşsam ve

⁴⁵ Mustedreku'l-Vesail, c. 8, s. 283, 1. hadis, (9451).

⁴⁶ Fatır/18, “Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.”

⁴⁷ Nahl/25

⁴⁸ “Her kim kötü bir gelenek oluştursa, o geleneğe uyanın ameli de oluşturanın üzerindedir.” Mustedreku'l-Vesail, c. 12, s. 229, 2. hadis.

⁴⁹ Tehzibu'l-Ahkâm, c. 10, s. 120, 99. hadis. İstıbsar, c. 4, s. 249, 7. hadis.

onun zina, hırsızlık veya şarap içmek gibi suçlara mürtekip olduğunu görsem İslâmî cezaları ona uygulamam. Elbette hükümleri bildiğine dair bir delil olursa, o zaman uygulardım."⁵⁰

6-14 Olumlu Özellikleri Göz Önünde Bulundurmak

Olumlu özellikleri olan bir öğrenci affedilmeli veya cezasında indirimle gidilmelidir. Bu davranışın etkisi, cezanın etkisinden çok fazla olacaktır. Zira hem öğrencideki o olumlu özellikler teşvik edilmiş olur hem de öğrenciyi eğitmene ve eğitim programına yönlendirmiş olur. İmam Cafer Sadık'tan nakledilen bir hadiste şöyle buyurmaktadır:

*"Hz. Peygamberin yanına savaş esirleri getirildi. Olumlu bir özelliği olan bir kişi hariç diğerlerine ölüm cezası verdi. Bırakılan kişi, olumlu bir özelliği olduğundan dolayı serbest kaldığını öğrendiğinde iman etti ve Hz. Peygamberle katıldığı bir savaşta şehit düştü."*⁵¹

Başka hadislerde de cömert kimselerin cezalandırılmasından vazgeçilmesi söylenmiştir.⁵²

6-15 Geri Dönüş İçin Yeşil Işık

Eğitmen tüm gücünü ceza vermek için kullanmamalı ve bunda son uygulamayı yapmak için çaba harcamamalıdır. Yani ceza esnasında öğrenci pişman olup hatasını telafi etmek istediğinde tüm köprüler yıkılmış olmamalıdır. Cezanın her merhalesinde, cezanın sınırı ve niceliği öyle olmalıdır ki öğrenci pişman olup eğitmenle yeniden irtibat kurmak istediğinde geri dönebileceğini bilmelidir. Emir'ül Müminin Ali (as) oğlu İmam Hasan'a (as) vasiyetinde bu noktaya işaret etmekte ve şöyle buyurmaktadır:

*"Eğer bir din kardeşinle görüşmek istemezsen, kendinde onun dostluğu için bir miktar yer bırak ki sana geri dönmek istediğinde dönebilsin."*⁵³

7- Ceza Metodunun Zararlarını Tanıma

Ceza metodunu uygulamada, metod temel ve kurallarına uymamak ve çeşitli bozulmalarına dikkat etmemek, zararların ve sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu başlıkta bunlardan bazılarını değineceğiz:

⁵⁰ Age, c. 10, s. 121, 103. hadis.

⁵¹ Biharü'l Envar, c. 64, s. 384, 25. hadis.

⁵² Kenzu'l Ummal, c. 5, s. 311, 12981 ve 12982. hadisler.

⁵³ Nehcü'l Belağa, 31. Mektup.

7-1 Ceza ve Suçlamada Acele Etmek

Ceza metodunun zararlarından birisi, ceza vermede acele etmektir. Ortada ceza verilecek bir hata olmayabilir ya da öğrenci yaptığı şeyden dolayı pişman olmuş olabilir. Bu durumda cezada acele etmek, öğrencinin gururunu kırmaya ve şahsiyetini lekelemeye neden olabilir. Emir'ül Müminin Ali (as) bu konuda şöyle buyurmaktadır: “*Bir kimseyi günahından dolayı ayıplamak için acele etmeyin. Belki o günahı affedilmiştir.*”⁵⁴

7-2 Ceza ve Yermede Aşırı Gitmek

Öğrenciye ceza vermede ve yermede aşırı gitmek, eğitsel sonuçları ortadan kaldırır, öğrencide inat ateşini alevlendirir ve düşmanlık ve kinin oluşmasına neden olur. Müminlerin Emiri Ali (as) şöyle buyurmaktadır:

“*Yermede aşırı gitmek, inat ateşini alevlendirir.*”⁵⁵

Başka bir hadiste de şöyle buyurmaktadır:

“*Çok yermeyin, zira kine neden olur ve öğrenciyi düşmanlığa sevk eder.*”⁵⁶

7-3 Kızgınlık Halinde Ceza Vermek

Hadislerde, kızgınlık anında ceza vermek yasaklanmıştır.⁵⁷ Bu yasağın nedeni, kızgınlık anında ceza vermenin iki sonucundan dolayı olabilir. İlki, ilahî ve eğitsel bütünü kaybettiği içindir; zira eğitmen, kızgınlık anında öğrenciyi düzeltmek ve eğitmek için değil kendi içinin rahatlaması için ceza verebilir. İkincisi, kızgınlık anında akıl, kullanılma özelliğini kaybeder ve cezada aşırılığa gitmeye neden olabilir. Dolayısıyla telafi edilemeyecek ruhsal ve bedensel zararlara yol açabilir.

7-4 Hassas Noktalara Vurmak

Yüz gibi bedenin hassas ve zarar görebilecek bölgelerine vurmak, ağır ve telafi edilemeyecek tahribata neden olabilir. Bundan dolayı hadislerde buna özellikle vurgu yapılmış, hatta hiçbir ilahî had ve cezada yüze vurmaya izin verilmemiştir. Zira yüz, insanın güzelliğinin ve ilahî keramet ve yaratılışın mazharıdır. Bundan dolayı ona ihtiram gösterilmelidir. Ayrıca diğer uzuvlara göre daha çok zarar görme potansiyeline de sahip olduğundan yüze vurmaktan kaçınılmalıdır.⁵⁸

⁵⁴ Nehcu'l Belağa, 140. Hutbe.

⁵⁵ Gururu'l Hikem ve Dureru'l-Kelim, 1768. hadis.

⁵⁶ Tuhefu'l Ukul, s. 84.

⁵⁷ “Allah Resulü (s.a.a) kızgınlık anında ceza vermeyi yasaklamıştır.” Biharu'l Envar, c. 79, s. 102, 2. hadis.

⁵⁸ Allah Resulü şöyle buyurmuştur: “Biriniz vurduğunda, yüze vurmaktan sakınsın...” Kenzu'l Um-mal, c. 1, s. 227, 1145 ve 1146. hadisler.

7-5 Cezada Gevşeklik ve Afta Aşırılık

Bazen öğrencinin, eğitmenin hüsn-i zannını ve affediciliğini su-i istimal etmesi ve bir daha suça ve hataya duçar olması mümkündür. Bundan dolayı eğitmenin, affedici olmasıyla birlikte su-i istimalin önünü alabilmek için sabit duruşlu ve kendinden emin de olması gerekir. Hadiste şöyle geçmektedir:

Bedir savaşında bir kimse esir düşmüştü. Peygamber'e (saa) şöyle arz etti: "Benim bir ailem var. Büyüklük yap ve beni özgür bırak." Yüce İslam Peygamberi (saa) o adamı bir daha savaşa katılmaması şartıyla serbest bıraktı. Bu şahıs Mekke'ye ulaştığında Kureys'e "Muhammed'i kandırdım." diye seslendi. Ardından Uhud savaşına da katıldı. Bir daha esir olunca kurtulabilmek için aynı bahaneyi ileri sürmek istedi. Peygamberimiz (saa) kesin bir duruşla şöyle buyurdu: "Kureys'e tekrar 'Muhammed'i kandırdım' diye bağırman için mi seni serbest bırakayım? Mümin asla aynı yerden ikinci defa sokulmaz." Ardından öldürülmesi emrini verdiler.⁵⁹

7-6 Cezanın Ardından Öğrenciye Suçlu Gözüyle Bakmak

Allah Resulünden nakledilen bir hadise göre, öğrencinin cezayı kabul etmesi, günah ve hatasının kefareti ve karşılığıdır.⁶⁰ Bundan dolayı cezadan sonra öğrencinin hatası unutulmalı ve ona diğerlerine davranıldığı gibi davranılmalıdır. Böyle bir bireye kötü gözle bakmak, onları yanlışta daha çok yönlendirecektir. Aynı şekilde hata işledikten sonra pişman olup tövbe eden kimse, hiç hata iş-

Ceza metodunun zararlarından birisi, ceza vermede acele etmektir. Ortada ceza verilecek bir hata olmayabilir ya da öğrenci yaptığı şeyden dolayı pişman olmuş olabilir.

(...)

Emir'ül Müminin Ali (as) bu konuda şöyle buyurmaktadır: "Bir kimseyi günahından dolayı ayıplamak için acele etmeyin. Belki o günahı affedilmiştir."

⁵⁹ Mustedreku'l Vesail, c. 11, s. 120, 1. hadis (12587).

⁶⁰ "Sizden biri Allah'ın yasakladığı bir günah işlese ve onun cezasını çekse, o ceza günahının karşılığıdır." Kenzu'l Ummal, c. 5, s. 307, 12966. hadis.

lememiş biri gibidir.⁶¹ Bu durumdaki birine suçluymuş bakmak, onu bahsettiğimiz zararlarla karşı karşıya bırakacaktır.

Özet olarak, genelde ceza ve özelde dayak cezası, aşağıdaki sonuçları doğurabilir:

- Öğrenci bu davranış karşısında, beğenilmeyen başka bir kötü hareketi yapacaktır. Zira ceza, öğrencinin sergilediği doğru davranış göstergesi değil, yanlış davranış göstergesidir.

- Öğrenci, eğitimcine karşı kin duyabilir ve intikam almaya çalışabilir.

- Öğrenci itaatkâr ve mahcuplaşır, pasifleşir, eleştirme ve itiraz ruhundan yoksun kalır.

- Öğrencide kendini küçük görme, münzevilik ve aşağılanma duygusu oluşabilir ve sonunda depresyona girebilir.

- Öğrenci diğer insanlara karşı saldırganlaşıp, şiddet gösterebilir.

- Cezadan dolayı telafi edilemeyecek bedensel tahribatlar oluşabilir.

Elbette bu zararlar, eğitimcinin bu metodu devamlı kullanması ve uygulamadaki kural ve şartlarını bilmemesi halinde ortaya çıkar. Ancak bu metot, gerekli olduğu ölçüde ve kaide ve kurallarına uygun şekilde kullanılırsa, şüphesiz bu kötü sonuçlar ortaya çıkmayacaktır. Örnek; beğenilen davranışlar ve kötü davranışlarla değiştirilmesi gerektiği, beğenilmeyen davranışların kötülüğü ve cezanın nedeni ve hikmetini öğrenciye anlatıp, onu bilgilendirmek, ortaya çıkabilecek zararları en aza indirecektir.

Kaynaklar

Amidi, Ebulfetih Abdulvahid, Gureru'l Hikem ve Dureru'l-Kelim

Dehhoda, Ali Ekber, Lügat name-i Dehhoda

El Harrani, Hasan B. Ali, Tuhefu'l Ukul,

El Küleynî, Câfer Muhammed İbnu Ya'kub İbni İshak, Usul-i Kafi

El Nûri, Muhaddis, Mustedreku'l Vesail

Et Tusî, Muhammed b. Hasan, Tehzibu'l Ahkâm

Et Tusî, Muhammed b. Hasan, İstıbsar

Hindi, Muttaki, Kenzu'l Ummal

Hürri-i Amuli, Muhammed b. Hasan b. Ali b. Muhammed b. Hüseyin, Vesailu's Şia

Meclisi, Muhammed Bâkir b. Muhammed Takî b. Maksut Ali, Biharul Envar

Muhammed b. Hüseyin Musevi Bağdadi, Seyyid Razi, Nehcu'l Belağa

Mutahhari, Murtaza, Doğruların Öyküsü

⁶¹ Mustedreku'l Vesail, c. 12, s. 116, 3. hadis (13671).